

JOBB KÁNON A BALKÁNON

Szegedy-Maszák Mihály: *Irodalmi kánonok*
Csokonai Kiadó, Debrecen,
1998. 196 oldal, 750 Ft

(Bev.) Az IRODALMI KÁNONOK egy megfontolt irodalomkritikus könyve, fontos dolgokról. Sok bölcsességgel, körültekintéssel, egy-két nagy elfoglaltsággal és átértékelési ambícióval. De senki ne számítson *annyira kemény, annyira látványos* húzásokra. Szegedy-Maszák Mihály nem a retorikai sokkterápiáról híres.

Amiről Szegedy-Maszák Mihály elsősorban híres, az lenyűgöző tudásanyaga, széles látóköre, műveltsége. Behatóan ismeri a múlt század második felének magyar irodalmát éppúgy, mint az angol romantikáét, kitűnően képzett a különböző, kurrens és elfeledett irodalomelméleti irányzatok világában, mindent tud Kosztolányiról és Márairól, de igazi inyence és értője a klasszikus zenének is, és még lehetne sorolni. Talán lehet tudni, mindenesetre mondom: nem szoktam fölösleges tiszteletköröket futni, néha még a kötelezőket sem. Talán közismert, mindenesetre mondom: Szegedy-Maszák Mihály a magyar irodalomkritika egyik legkiválóbb képviselője, az említettekén túl is számos ritka kvalitással. Az itt bíralt könyve, csakúgy, mint az összes többi, kitűnő és fontos. Bátran ajánlható mindenki számára, noha retorikai puhasága, obligát understatementje és helyenként óvatoskodó célozgatásai miatt inkább a beavatottak találhatják érdekesnek.

A kötet különböző alkalmakra írott szövegek gyűjteménye. Nem egységes könyvként koncipiáltatott tehát, műfajilag és tematikailag némiképpen szór: előfordul benne rövidebb előadásszöveg éppúgy, mint terjedelmesebb, gazdagon lábjegyzetelt tanulmány, van általánosabb, ismertető jellegű írás éppúgy, mint szűkebb tárgyról szóló, részletekbe menő analízis; és van benne a század első felének magyar klasszikusairól szóló írás éppúgy, mint Henry James és Virginia Woolf regénynyelvéről, de előfordulnak a fordítás lehetőségeiről, illetve a kánonok működéséről szóló okfejtések is.

A kötet mindazonáltal egységesnek mondható, nemcsak abból az általános szempontból, hogy egységes szemléletmód, gondolko-

dásmód, nyelvezet és habitus jellemzi a különböző írásokat, hanem a cím által kínált szempontból is: a viszonylagos műfaji és tárgyi sokrétűség ellenére mindegyik felveti a kanonicitás – Szegedy-Maszák ezt úgy mondaná: kánoniség – szerteágazó problémájának valamely aspektusát.

(Kánonok, centrumok, magyarok) Szegedy-Maszák bizonyosan kitűnően tájékozott a kánonok problémájának egyre növekvő amerikai irodalmában, s az ott meghonosodott szélsőséges álláspontok közötti (azért az amerikai szerzők között sem ritka) pozíciót foglalja el. Vagyis egyfelől elgondolhatatlannak tartja azt, hogy a kánonok teljességgel megmerevedjenek, hogy ne legyenek kitéve a történeti-kulturális változásoknak; másfelől pedig tudja, hogy a kánonok viszonylagos rögzítettségé nélkül képtelenség bármiféle tájékozódás az irodalomban, hiányoznának az olvasást lehetővé tevő elemi standardok.

Még jobban érdekli azonban Szegedy-Maszákot az az amerikai szintéren kevesebbet vitatott probléma – illetve az általában túlideologizált és egy-két jelentős képviselőjét leszámítva meglehetősen gyenge, úgynevezett posztkoloniális kritika által tárgyalt probléma –, mely a kulturális centrum és periféria viszonyával foglalkozik. Joggal utal a centrumok bizonyos fokú autizmusára, a perifériák produkcióival kapcsolatos attitűdjeire; például hajlamos arra, hogy kizárólag saját értelmezési kereteibe helyezzen minden mást (lásd Edward Said „orientalizmus”-elemzéseit), hogy folyamatosan provincializmust gyanítson, vagy – mint Szegedy-Maszák írja – „[a]z úgynevezett kis kultúrákat gyakran tökéletlen másolatoknak tekintik, történetüket az utánczás és a megkésettség [...] jegyében írják meg” (9. o.). Ha viszont számolunk a helyi viszonyok bizonyos fokú autarkijával, felvetődik a kérdés, „[s]égít-e Ady költészetének megértésében, ha szimbolistának nevezzük” (uo.), vagy ha „Esterházyt posztmodern alkotóként próbáljuk elfogadtatni a külföldi közönséggel” (uo.).

Az iménti két idézetben szereplő igeragok azonban rávilágítanak a problémának egy olyan vonatkozására, amelyre Szegedy-Maszák nem igazán reflektál (noha, mint később utalok rá, olvasatom szerint nem hagy figyelmen kívül), nevezetesen, hogy az egyes kul-

túrák, értelmezői közösségek érzékelése, elgondolása a centrum és a periféria elhelyezkedéséről, viszonyairól meglehetősen általánosnak mondható, vagyis az önértelmezések és másikértelmezések nagyjából egybevágóak. És ez sokkal fontosabbnak tűnik, mint a – rendszerint a perifériával társított – „provincializmus” fogalmának leíró használata: „*a helyi szűk körű problémák, érdekek, eredmények egyoldalú túlbecsülése... a szélesebb szellemi látókör hiánya*” (Bakos: IDEGEN SZAVAK ÉS KIFEJEZÉSEK SZÓTÁRA). A valamelyest perifériális kultúra értelmiségijének alaptapasztalata, hogy ő rendszerint sokkal többet tud a centrum kultúrájáról, mint ez utóbbi képviselői az övéről. (Kérdező: „*Milyenek ön szerint a francia és a spanyol kultúra közötti kapcsolatok?*” Buñuel: „*Nagyon egyszerű. A spanyolok, például én, mindent tudnak a francia kultúráról. Vegyük ezzel szemben például Carrière urat! [Jelen volt.] Történelemtanár, de egészen tegnapig, amíg ide nem értünk, meg volt győződve róla, hogy a Toledo egy motorbicikli-márka.*”) A fenti leíró-definitív értelemben a centrum kultúrái feltétlenül provinciálisabbak, ám senkinek nem jutna eszébe így használni a szót. Egyszerűen csak kodifikálva van, hogy mik a centrumkultúrák (jobbára – majd’ minden területen – a francia, az angol, az amerikai és a német), és ezt mindenki – értsd: az ekképpen periferikusnak minősülő kultúrák képviselője is – ugyanígy tudja. Amiként azt is, hogy a centrum beszél, és a periféria ugat. Az, hogy Szegedy-Maszák nem tematizálja az e kérdés körüli zavarokat, nem feltétlenül jelenti azt, hogy nem is érzékeli. Megfogalmazásaiból úgy sejtem, nem gondolja azt, hogy a centrum csupán vak gőgje miatt képzeletileg magát centrumnak, hiszen a periféria verbális viselkedésében ennek folyamatos visszaigazolását kapja: „*Ha egy magyar olvasót valamely külföldi arról kérdez, létezett-e szimbolizmus a magyar irodalomban, a választ valószínűleg az indokolja, hogy cáfolni szükséges egy nemzetközileg kevésbé ismert irodalom vidékiességét. Felmerülhet a gyanú, hogy akkor is ez az észjárás érvényesül, amikor Esterházyt postmodern alkotóként próbáljuk elfogadtatni a külföldi közönséggel*” (9.). Ha az itt fikcionált dialógus realista, akkor a benne emlegetett „észjárást” mi magunk éppúgy működtetjük, márpedig ha így van, akkor igenis komoly tényezőként kell figyelembe vennünk, hisz

nyilván saját kultúránkra nézvést nem minden következmény nélkül való önmagunk ekként – perifériaként – való önértelmezése. E következmények pedig pontosan azok, amik segítenek újratermelni a centrum Szegedy-Maszák által kifogásolt eljárásait. A kulturális jelenségek áramlása éppen azért túlnyomórészt egyirányú, mert a centrum/periféria bináris kódrendszerét mindkét fél egyformán érti, csak éppen a kód által rászabott szerep különbözik. Amiként a legtöbb feminizmus nagy tévedése, hogy mindig a legelső kódot maszkulinnak próbál beállítani, pedig alighanem kikerülhetetlenül reciprok, azonképpen a perifériának is megvan ez a makacsul kísértő tévedése, hogy a meghatározó kódok csakis a centrum teremtményei, ám órá is rá vannak kényszerítve. És éppen ennek a következménye az, hogy (például) Kelet-Európa mindig is receptív volt, befogadója, utánzója nyugati áramlatoknak, de maga – igen kevés kivétellel – nem termelt ki ilyeneket, mert mindig is fenntartotta önértelmezését, a perifériaszerepet, és szinte automatikusan mindig is ennek megfelelően működött. Ezek alapján megkísérelhetünk választ adni Szegedy-Maszák egyik kérdésére: „*Vajon nem lehet-e több értelmező közösség egyidejű érvényével számolni, s akkor nem kérdőjelezhető-e meg a közhiedelem, mely szerint 1870 és 1940 között Párizs, azóta New York tekinthető a képzőművészet központjának?*” (9.) Pontosan „*több értelmező közösség egyidejű érvényével számolva*” állíthatjuk határozottan: nem kérdőjelezhető meg, 1870 és 1940 között Párizs, azóta New York tekinthető a képzőművészet központjának, minthogy nemcsak Párizsban és New Yorkban, hanem Budapesten és Cincinnatiiban is nagyjából úgy tudják, hogy ez a helyzet. („*Tessék elhinni, a legfinomabb Winsor and Newton tubusos festékek kaphatók Cincinnatiiban is, a művészek mégis New Yorkba igyekeznek*” – Tom Wolfe.) Márpedig hogy centrum/periféria kérdésben mi a helyzet, az dönti el, hogy a centrum/periféria mit gondol arról, hogy mi a helyzet. És ha mást gondolnának, nem ez volna a helyzet.

És Szegedy-Maszák egy kicsit mást gondol. Vagy szeretne gondolni. Fent idézett kérdéseinek fontos retorikai mozzanatait vétenénk el, ha nem értenénk őket úgy is, hogy valamiféle megkérdőjelezésről van szó, vagyis inkább performatív, mint konstatív aktusról.

Vagyis arról, hogy a fent vázolt, meglehetősen általános érvényű *helyzettudatot* (*mely magának a helyzetnek formatív mozzanata*) próbálja valamelyest *átformálni*. A fent idézett kérdéshez hasonló beszédaktusai inkább implicite az egyoldalúság (*tudatának mint fátumnak*) felszámolását célzó javaslatok, semmint cáfolatai a nehezen cáfolhatónak. Arra próbál ösztökélni bennünket, hogy ne fogadjuk el simán ezt a leosztást. Nehogy már a közepes amerikai irodalomkritikus legyen az örök Róma és Szegedy-Maszák Mihály a felejthető provincia. Legalább mi ne higgyük el, hogy csupán megkésített és jelentéktelen replikák vagyunk, hogy ez a mi egyetlen lehetséges sorsunk. Ugyanis ez a szükséges feltétele annak, hogy ne azok legyünk.

Ha nem is elégséges. Ha a még fentebb idézett, Adyval és Esterházyval kapcsolatos kérdésekre kéne válaszolni, azt mondhatnánk: bizony, bárhogy értelmezzük is e fogalmakat, Ady nem képzelhető el a szimbolizmus nélkül, Esterházy nem képzelhető el a posztmodern nélkül; és, bizony, még ennek ellenére is, olvashatatlanul magyarok (vagy legalábbis kelet-európaiak) a centrumkultúrák számára. Pedig e szerzők esetében a magyar irodalom két ritka „erős költőjéről” (Bloom) van szó, azaz olyanokról, akiknek újszerű és nagy hatású nyelve magát kikerülhetetlenné és az utána következőket „ephebos”-okká teszi, akik kénytelenek vele megküzdeni, és akikben mindegyre megkésíttségérzetet indukál. Világos, hogy Ady nem írható le mint pusztán szimbolista, Esterházy mint pusztán posztmodern, egyrészt, mert több minden hibádzik ahhoz, hogy azok legyenek, másrészt, mert többek is annál. A hiány és a többlet is nagyrészt a kulturális szituáltságából, egyszerűbben: a magyar specifikumból adódik. A századelőre betokosodott Arany-Gyulai-hagyomány kontra „modernség” és „nyugatoság”, „Pusztaszer” kontra „magyargyalázás”, Verecke és Dévény, ez az Ady (és hatástörténete) számára meghatározó jelentősháló kis hazánkon kívül éppúgy senkinek nem jelentett és nem fog jelenteni semmit, ahogyan az Esterházy által megidézett igazságos (Rákosi) Mátyás (király) „népi” anekdota- és mesekincse, politikai pornográfija sem, ahogy a legendás csatársor, akár a Fradi T-s, akár a Pilinszky–Ottlik–Nemes Nagy–Mészöly–Mándy ötosfogat sem.

Amiben a legmesszebbmenőkig egyetlen érték Szegedy-Maszákkal: ugyanolyan pesszimizmán itélem meg a magyar irodalom világirodalmi (el)ismertségének esélyeit. Az ő ez irányú vélekedéseitől azonban abban tér el az enyém, hogy az említett nehézségek mellett (a magyar nyelv fokozott elszigeteltsége, esetenként kevéssé hatékony piár stb.) én még a magyar irodalom meglehetősen gyengeségét is az okok közé sorolnám. Az érzésem szerint vitathatatlanul világnagyság-erősségű szerzők, József Attila és Pilinszky János pechjükre költők, ezen tényleg nem lehet segíteni. (Szegedy-Maszák is gazdag érv- és példaanyaggal igazolja a versfordítás lehetetlenségeit.) Ellenben sok próza nagyon jól fordítható, igazából nem tudom elhinni, hogy Dosztojevszkij vagy Borges olyan végzetesen sokat veszítene a fordításokban; persze akad bőven ellenpélda is, Kleist, Joyce vagy Esterházy átültetésének nehézségei még felületes nyelvismeret birtokában is jól láthatók. Mindenesetre prózában számos kis nyelv/kultúra aratott már olyan világsikert, amelyre a magyar mind ez idáig képtelen volt. Mikszáth és Krúdy biztosan többet érdemelnének, de az nem csak (kulturális) fordíthatósági probléma, hogy Kemény vagy Kosztolányi nem tudott és alighanem nem is fog bekerülni nem-hogy a nemzetközi nagyágyúk közé, de a szélesebb – és nem nevetségesen tág értelemben vett – „világirodalomba” sem. És ha valaki azal érvel, hogy de hát például Kosztolányi hány nyelvre van lefordítva, arra azt válaszolhatjuk: hát éppen ez mutatja, hogy nincs esély.

A könyv bevezetéséhez hasonlóan utószava is közvetlenül a kánon problémájával foglalkozik, ezúttal azonban nem annyira valamelyest organikus képződésének, formálódásának oldaláról, hanem egy konkrét kánonalkotási példát vesz szemügyre, Harold Bloom híres/hírhedt *THE WESTERN CANON* című 1994-es könyvét. Az egyébként fantasztikusan művelt, számos figyelemre méltó irodalomelméleti és -történeti könyvet jegyző Bloom e '94-es opusával elég rosszul vizsgál Szegedy-Maszáknál. Az ez utóbbi által felvetett szempontokat figyelembe véve alapvetően egyetértek ítéleteivel: igazából lehetetlen vállalkozás volt ez, s a végeredmény rengeteg mozzanatában igazolja az előre várható képtelenségeket. A könyv végi kánonlista

éppúgy „ezer vérből sebzik” (Mészöly Kálmán), mint a huszonhat, részleteiben tárgyalt reprezentatív szerző/mű kiválasztásának indokolhatósága (noha maguk az elemzések általában érdekesek és szórakoztatók). A mű majd’ minden ízében leplezetlenül elfogult, néhol szinte hisztérikus. Ugyanakkor nem ezen múltott, hogy a THE WESTERN CANON ambíciója megbukott: „szerzője egy nemzeti irodalom felől közelít a többi kultúrához, s ugyanakkor kívülről próbál tekinteni saját nyelvének örökségére” (194.). A mű realiztikusabb címe inkább *An American Canon* lehetne.

A dialektológia újabb felfogása szerint nincs olyan nyelvhasználó, akinek nyelve ne dialektus volna. Mutatis mutandis ugyanez a belátás érvényes a mindenkori kánonalkotásokra is. Egy másik, nyelvtörténet-elméleti hasonlattal: az egyes kánonok az őket megalkotó értelmezői közösségek egymáshoz képest való elhelyezkedése szerint hasonlítanak vagy különböznek, ahogyan a Schmidt-féle hullámelméletben az egyes nyelvek. Ám az így kialakuló kontinuum mégsem mentes erőteljesebb szakadásoktól. Mint azt Szegedy-Maszák Kosztolányi nyilatkozatainak keresztül vallja, az anyanyelv különösen éles határt szab a kánonok közeledésének, cseréjének, összeolvadásának. Ezt jól példázza Bloom említett könyve is.

Ha valaki, mint mindenki, a végén, a listával kezdi a THE WESTERN CANON olvasását, s ha ez a valaki történetesen magyar irodalmár, akkor először is a magyar műveket csekkolja le. Három darabot talál, a „*kaotikus korban*”. (Bloom az irodalomtörténeti korpust négy korszakra osztja: „*teokratikus kor*” [a kezdetektől a középkorig], „*arisztokratikus kor*” [a reneszánsztól a klasszicizmusig], „*demokratikus kor*” [a romantikától a XIX. század végéig] és „*kaotikus kor*” [XX. század].) A három címet nézegetve – Attila József, PERCHED ON NOTHING’S BRANCH; Ferenc Juhász, SELECTED POEMS; Laszlo Németh, GUILT – rögtön világossá válik számára, hogy noha a magyar irodalom eszerint a nyugatihoz tartozik, ezek kanonizáló értékeinek különbözőeknek kell lenniük. Hiszen ha megkérdeznénk a dologról jó néhány magyar irodalmárt, s válaszaitkat összegeznénk, aligha jönne ki ez a három mű. Már csak azért sem, mert számukra nem is létezik ilyen J. A.-könyv, hogy PER-

CHED ON NOTHING’S BRANCH (kb. A semmi ágán gubbasztva), úgyhogy ez (bizonytal) válogatott verseinek valami angol kiadványa lehet. Ugyanez a helyzet Juhász Ferenc SELECTED POEMS-ével (Válogatott versek) kapcsolatban. Ami a harmadikat illeti, kétséges, hogy az irodalmárok közt végzett feltételezett közvélemény-kutatás során a BŰN (vagy talán az ISZONY?) bekerülne az első ötvenbe – csak a prózát tekintve. Talán nem olyan borzasztó nagy költői túlzás azt állítani, hogy Juhász Ferencet ma iskolán kívül senki sem olvas Magyarországon. Tehát a magyar irodalmár egy kissé értetlenkedve szemléli Bloom választását, és ha megpróbálja megmagyarázni, akkor homályosan feldereng neki, hogy W. H. Auden egyszer valami nagyon nagyot talált mondani Juhász egyik verséről, sőt él a gyanúval, hogy Bloom inkább ez utóbbi kijelentést olvashatta, mint a szóban forgó verseket.

Az persze egyáltalán nem kötelező az angol nyelvű irodalom kitűnő történésének, elmélésének és kritikusának, hogy olyan nagyon sokat tudjon a magyar irodalomról. Ám ha így van, miért lenne kötelező neki elvégeznie a kanonizálás munkáját ez ismeretlen területen?

Igen, a kérdés rossz. Bloom valószínűleg feltételezi, hogy az a lista, amelyet a magyar irodalom kitűnő történészei, elmélészei és kritikusai állítanának össze mint a magyar irodalom kánonját, nagyon másképp festene, mint az övé. És e különbség abban leli magyarázatát, hogy Bloom – a címben világosan jelzett intenció szerint – nem a magyar (vagy bármely más) nyelvű irodalom kánonjának listáját kívánja adni, hanem a Nyugati Kánonét.

De épp az imént jutottunk arra, hogy a magyar irodalom a nyugatihoz tartozik. Ha a Magyar Kánon – amelyben bizonytal ott vannak J. A. versei, ám ha két további hely kiadó még, akkor ezek bizonytal nem a Bloom által kiválasztottak – nem automatikusan adódik hozzá a Nyugati Kánonhoz, akkor valószínűleg van egy (vagy több) olyan hely Nyugaton, ahonnan jobban lehet látni, mi valójában és inkább nyugati, mint a magyar irodalom terrénumáról (mely, e tekintetben legalábbis, nem tartozik annyira a Nyugathoz).

Hol lehet ez a hely? (Ez itt a vicc-ziccerék helye.)

Ha mármost a mi magyar irodalmárunk továbblapoz, a Nyugati Kánonba felvett amerikai művek hosszadalmas listáját nézegetve alighanem elkezd erősödni benne a gyanú, hogy, először is, sokkal több magyar könyv férne bele (mint három), valamint hogy, másfelől, az a bizonyos jó hely, ahonnan jobban lehet látni Nyugatot – nevezzük centrumnak –, tán nem is rendelkezik annyira széles horizonttal. Vagy legalábbis könnyebben engedni megtéveszteni magát az érzékek csalásától: ami közelebb van, nagyobbak látszik. Ha a Nyugati Kánonban, a „kaotikus korszak” alatt felsorolt, összes nem angol nyelvű művek száma 364, akkor egy francia bizonyosan nem venne fel 478 angol nyelvűt, amiként azt Bloom teszi. Ha az angol, amerikai, kanadai, ausztrál művek el vannak különítve, akkor egy német nem tenné Kafkát, Bernhardot, Celant, Dürrenmattot ugyanazon címszó – „Németország” – alá, amiként azt Bloom teszi. A távoli dolgok elmosódnak. Minél messzebb vannak, annál kisebbek. Annál jelentéktelenebbek. Annál kevésbé beszédesek. De a legbeszédesebb az, hogy Bloom listájának számos tételénél ott találjuk a zárójeles megjegyzést: „(fordította X. Y.)”. Muszáj megkérdezni: mire fordította? Nyugatira?

Az iménti gondolatmenet/kérdéssor persze éppúgy érvényes a fent nagyvonalúan önazonos és körülhatárolt egészsként koncipiált „Magyar Kánon”-ra is.

Amelynek Szegedy-Maszák csupán egy, ha nem is éppen a legkisebb hatalommal bíró, diszkurzív ágense.

Az amerikai szcénával való összevetés fontos lehet. Ott ugyanis a „kánoniség” problémáját egyértelműen néhány vállaltan ideológikus és politikai motiváltságú (s csak részben „szigorúan” irodalom)kritikai irányzat vetette fel, amikor egyre nagyobb teret kívántak szentelni különböző társadalmilag elnyomott csoportok íróinak, olvasóinak, műveinek. Ennek láttán a konzervatívabb irodalmárok megkondgatták a vészharangot: mi lesz, ha az oktatásban a klasszikusokat kiszorítják a politikailag bizonyos korrektt, ám esztétikailag *bizonyos* silány művek, a radikálisok viszont azt válaszolják e naív széplelkeknek, hogy mi más lenne a ti „esztétikaitok”, mint ideológiátok – az uralkodó „Dead White European Male” ideológia – korolláriuma? (Vö. „Az esz-

tétikai élvezet mindig a fennállót legitimálja” – Adorno.)

Magyarországon furcsamód nem jelenik meg nyíltan ez a politikailag vállaltan és öntudatosan elkötelezett irodalomkritikai irány (néhány – sok? – egyre tompább agy[ar]jú vaddisznót leszámítva), s látszólagos egyetértés honol az egyébként finoman fogalmazva durván különböző értelmezői közösségek között a tekintetben, hogy az esztétikai érték a legfőbb érték, és a politikát – főleg így a szabadságba’ ma már – ki kell küszöbölni, vagy legalábbis ne politikai elkötelezettsége miatt szeressük ezt vagy azt az író, esetleg annak ellenére próbáljuk meg szeretni, esetleg stb.

Pedig nem ártana *néha* egy kicsit nyíltabban tematizálni a saját pozíciót, mielőtt Nietzscheből és Foucault-ból kis etiketszabálygyártó dogmatikusok, Derridából és Paul de Manból a szigorú irodalomtudomány alapjainak lerakói, derék konstruktorokra váró főmérnökei lesznek; mielőtt elhisszük Kosztolányinak ezt a homo-antiideologus-piskótát; és mielőtt végképp kitiltják a szak- és úriemberek egyre exkluzívabb klubjából az ideológiai meghatározottságokra rákérdezőt. (Mely utóbbinak szemében aki megállás nélkül és egyre hangosabban szakmázik, az a leggyanúsabb ideológiaiilag.) Mert így kb. az a helyzet alakult ki, hogy a valamelyest, valamely vonatkozásában nyíltan politikai/ideológiai művek a saját táborban bocsánatos, az ellenfelekében megbocsáthatatlan bűnöknek minősülnek, más művek pedig, melyeknek politikai/ideológiai „hovatartozása” nem kézenfekvő – nos, hát azt természetesen esztétikailag és csakis esztétikailag vizsgáljuk, de szigorúan esztétikailag, a vak is láthatja, még az ellenség is, muszáj neki elismerni, hogy pártatlanok vagyunk, hogy szigorúan szakmai szempontok alapján bírálunk. Az első esetben az ellenséges objektumot politikailag/ideológiaiilag, a második esetben esztétikailag denunciólunk, jöllehet értékítéletünk alapja mindkét esetben ugyanaz volt. (Na, melyik?) Az utóbbi esetben az értékelések persze ritkán ilyen élesen fekete-fehérek, de ha megnézzük az egyes értelmezői közösségek kánonjait, nagyon logikus összefüggéseket találhatunk a politikai/ideológiai elkötelezettségi rendszerrel.

Szegedy-Maszák Mihály IRODALMI KÁNONOK című könyvének főhőse, kétség sem férhet hozzá, Kosztolányi Dezső.

(Kosztolányiiii!!! Ady? Babits?) Kritikai-történeti jellegű írásaiban Szegedy-Maszák foglalkozik Babitscsal, Kosztolányival (három írásban), Kemény Zsigmonddal, Henry James-szel és Virginia Woolffal, Adyval, valamint Radnóti Miklóssal. Jameset és Woolfoot az angolszász irodalmakban meglévő kanonikus rangjukhoz illő reverenciával tárgyalja. Radnóti esetében az idegen nyelvű irodalmakban elérhető elismertség vagy legalábbis viszonylag széles körű ismertség esélyeit latolgatja (s mellesleg az egyik legjobb írásnak látszik). Talán némely olvasó számára furcsának tűnhet, hogy Adyt rengeteg – és helyenként súlyos – kritikai megjegyzéssel illeti, ám ha figyelembe vesszük a Szegedy-Maszákhöz közel álló értelmezői közösségek Adyról alkotott véleményét, akkor mértéktartó és – nevezett értelmezői közösség egyik kedvenc szavával – „méltányos” írásnak nevezhetjük a Hortobágy poétájáról szólót. Eltérő logika alapján, de hasonlóképpen minősíthető A RAJONGÓK-tanulmány: az elemzés komolyan felveti a mű mai olvashatóságának kérdését, mégpedig azon érdekes összevetés keretében, miszerint nem lehetséges-e, hogy bizonyos térben távoli, de időben közeli művek (példaként B. E. Ellis AMERIKAI PSYCHÓ-ját hozza) esetleg jobban olvashatók, mint az említett XIX. századi magyar mű. Tudvalevő, hogy Szegedy-Maszáknak szívügye Kemény, monográfiát írt róla, továbbá boldog őse, mindazonáltal elemzése korrekt. Igazából két szerző kanonikus rangjához nyúl hozzá, Kosztolányiéhoz és Babitséhoz. Nem egyenlő előjellel. Kosztolányiét felfelé nyomja, Babitsét lefelé.

Szegedy-Maszák Kosztolányihoz való viszonyának lényege, hogy egy minden kritikán felül álló géniusszal van dolgunk, aki úgyszólván tökéletes, nemcsak messze a legnagyobb magyar író, de reflexívebb írásaiban is mindent helyesen lát, már a tizes években megmondta, amit Roman Jakobson vagy Paul de Man csak évtizedekkel később, más nemzetközi sztárok meg még később, sőt van, aki máig nem tudja, amit pedig Kosztolányi-tól már réges-rég tudhatna. Babits ezzel

szemben a legtöbb kérdésben hibá(d)zik. Újra és újra, szinte kényszeresen bukkannak fel a hierarchizáló szembeállítások: „*Babits álláspontja ebben az esetben kétségkívül maradibbnak, sőt talán elavultabbnak is nevezhető Kosztolányié-nál...*” (23.) A Babitsot a „szövegközöttség” elvének érvényesítéséért megdicsérendő mondatban sem mulasztja el azt a közbeékelést, mely szerint Kosztolányi „*lényegesen nyitottabb fogalomként értelmezte az irodalmat*” (29.). „*Noha alkalmanként Babits is hivatkozott irodalmárok munkáira, élete utolsó másfél évtizedében Kosztolányi gyakrabban élt ezzel a lehetőséggel – amit azért érdemes kiemelni, mert a köztudat Babitsot véli poeta doctusnak*” (35.). „*Amikor külföldi szerző műveit méltatta, Babitstól eltérően nem egységes világ-irodalmi folyamatra, hanem nemzeti hagyományokra vonatkoztatott*” (36.). (S az előbbi naivítás, az utóbbi realitás.) „*...Kosztolányi – Babitscsal ellentétben – fölfigyelt az amerikai irodalom önállóságára...*” (38.). „*Kosztolányi tájékozottsága több vonatkozásban sokoldalúbb volt, mint Babitsé vagy akár Szerb Antalé*” (42.). Kosztolányi „*a fordítást elsődlegesen a cél-, nem pedig a forrásnyelv kultúrájának részeként fogta fel, és elhatárolta magát attól a Babits által is képviselt eszménytől, mely szerint a műfordításnak arra kell törekednie, hogy megőrizze vagy átmentse az eredeti szövegben adott-nak vagy nyilvánvalónak föltételezett értelmet és/vagy hangnemet*” (43.). (Mondani sem kell, Szegedy-Maszák határozottan az előbbi mellett optál.) A konkrét fordításszemelvényeknél úgyszintén: Kosztolányi megoldásai mindig tökéletesek, tudják a jelölők fontosságát, Babits viszont – Tóth Árpáddal, Szabó Lőrincsel egyetemben – a jelöltek mocsarába fúl. (Erre még visszatérünk.) A CSEH TROMBITÁS elemzése kapcsán állapítja meg, hogy Babits vagy Csáth műveit a hanyatlásérzet jellemzi, Kosztolányi viszont ironikus (144.). (Ezek sem értékeslegesen deskriptciók. Hanyatlásérzet rossz, ironia oké. Ezzel még együtt is rezdülnek, viszont Kosztolányi életműve dugig van hanyatlásérzettel, jelensziddással, aranykorsóvárgással. Az efféle selektív olvasásmódra szintén visszatérünk.)

Kosztolányi, nyilatkozatai szerint, mélyen politika- és ideológiaellenes költő. Önértelemzéseinek egyik centrális kategóriája: arisztokratikus. Ez, amiként élete és gondolkodása: kiváltképpen *polgári*.

Mint erős (félre)olvasóhoz illik, erősen ki-

dekorálom néhány könyvemem. Ez nem annyira indulatos örömködés, inkább szisztematikus *munka*. Külön jelölések vonatkoznak a szerző tulajdonított szándékainak kiemelésére, külön jelölések a szöveg vélt öndekonstrukciójának locusaira, megint más aláhúzások, margón elhelyezett jelek, rövidítések a saját szempontjaimmal, mániáimmal kapcsolatos szövegrészekre, fontosnak ítélt kérdéseimre adott lehetséges válaszokra. Gyakran előfordul, hogy ha nem vezetem fel a könyv elején szótárszerűen jelölési útmutatómat, bizonyos jeleket idővel egyszerűen elfelejtek, újra át kell nézmem előfordulásait, hogy rájőjjenek, minek a jelzésére is szolgáltak. Többek között ez is szembesít azzal a tapasztalattal, hogy ez a – végső soron, hogy úgy mondjam, a jelenvaló lét végességéből adódó – kényszerűség szülte megoldás, mely arra szolgálna, hogy a másodszori olvasást lerövidítse, és lehetővé tegye, hogy ne kelljen az egészet ismét elolvasnom, csak a már kijelölt „lényegét”, nos, ez a megoldás voltaképpen hermeneutikai hentesmunka, exegetikai executio. Aminek tudata gyakran még akkor is teljes újraolvasásra készítet, ha nagyjából a korábbi jelölések és csak azok bizonyulnak „helyénvalónak”.

Van azonban néhány jelölő, amit nem áll módomban elfelejteni, mert ahhoz jelölje túlságosan sűrűn fordul elő az irodalomról szóló irodalom margóin. Ilyen az „SzFI”, korábbi, igazságtalan változatában „PMH”. E gyakran felbukkanó akronimák feloldása: „szerzői filozoféma idézve”, „poetológiai munka helyett”. Ez a jelölés, röviden, arra vonatkozik, hogy számos irodalomkritikus, -történész és -elmélész egy szerző, mű poétikai jellemzésénél elsősorban vagy kizárólag magának a szerzőnek vagy a szerzőihez gyanúsán közel álló szólammak műbeli vagy más megnyilatkozásaiból vett önjellemzését, deklaratív kijelentéseit (vagy a szólam[ok] önreflexív maximáit) idézi, s ezzel az elemzést egyúttal elintéztetnek is véli. Az SzFI persze korántsem azonos a PMH-val, de ha a PMH hiányzik, akkor a kritikusnak számolnia kell azzal, hogy SzFI-aktusa jelentősen veszít performatív erejéből. Természetesen nem annak a széles körben elterjedt – pozitivismusellenesnek szánt, de a pozitivismus ismerelméletében megragadt – etikettszabály-

nak lennie itt apostola, tánc- és illemtanára, mely szerint a rendes irodalomtudós mindent csak az adott műből vehet, s minden egyebet, amit tud, felejtse el, szakítsa ki abból az intertextusból, amellyel a mű százszerszeresen össze van szöve, amelyből lehetetlen kiszakítani. Még csak nem is arról van szó, hogy a szerzői nyilatkozatok, önreflexiók olykor tévesek, félrevezetőek, mitoszgyártók, hazugok s a többi, és éppen ezt tudnánk kimutatni csak a műre koncentrált szoros olvasatunkkal, igazmondó módszerünkkel, tudományunk még nagyobb dicsőségére. A szerző önértelmező nyilatkozata még akkor is primus inter pares, mégpedig minden valamelyest képzett értelmező számára, ha nem akarja. Mindössze arról beszélek, hogy nincs módszer, amely megkímélne a gondolkodás kínos köteleességétől. Szegedy-Maszák például számos körülmény figyelembevételével arra a következtetésre jut, hogy sok tekintetben kételyekkel kell élnünk öv. Kosztolányi Dezsőnének az elhunyt költőről írt könyve hitelességét illetően. Tökéletesen egyetértek, csak azt tenném hozzá, hogy az inkriminált írásmű pótolhatatlanul informatív olvasmány *éppen azokat a dolgokat illetően*, amelyek esetében szépítgetést, maszatolást, ferdítést, hazugsággal felérő elhallgatásokat és hasonlókat gyanítunk. Az olvasás művészete több, mint az à la lettre olvasás révén előálló „elemi tények” számbavétele. Ezt a nem oly velőtrázóan új belátást persze Szegedy-Maszák is nagyon jól tudja és alkalmazza – erről a fenti példa és majd minden írása meggyőzhet bennünket –, csak egy idézetnél és bizonyos meghatározó hagyományok köré épített kontextualizációjában bizonyul egy kicsit túl hiszékenynek. Szegedy-Maszák tehát igazából nem marasztalható el az SzFI (PMH) „bűnében” mint sorozatos elkövető. Az egy súlyos példány azonban, amely felbukkan nála (többször is), komoly kanonizációs következményekkel terhes – vagy legalábbis egy jól ismert esztétikai elkötelezettség bevett argumentációját szokta szolgálni –, ezért bátorokdram előhozakodni a problémával.

A néhány apróbb eset között említhető, hogy A RAJONGÓK jellemeinek kérdéses önazonosságát, illetve belső bizonytalanságát illusztrálанд ugyan utal néhány szüzséelemre, a verdiktet azonban főként a szereplők

aforisztikus önjellemzéseinek beidézése alapján mondja ki Szegedy-Maszák (91–92.). A szimbólum és szimbolizmus különböző felfogásairól és működéséről Baudelaire, Mallarmé vagy Jehan Rictus költészetében kizárólag az említett szerzők (ön)reflexív nyilatkozataira hagyatkozva és azokat készpénznek véve (129–131.) halad tovább Ady kérdéses szimbolizmusának tárgyalása felé. Az Adyról szóló tanulmány egyik konklúzióját már a bevezetőben is megemlíti: „Amennyiben a személytelen és vallási értelemben hitetlen Mallarmé volt a szimbolizmus meghatározó alakja, nagyon is kétséges, hogy az »én voltam Úr, a vers csak cifra szolga« magatartás összeegyeztethető-e a szimbolizmussal.” (9.) És ez az Ady-idézet lenne az a bizonyos súlyos példány.

Annyi mindent beszélj össze a verseiben Ady, miért épp ezt az egyébként híres-hírhedt, sokat idézett nyilatkozatot higgyük el vagy tüntessük ki. Számomra úgy tűnik, ez a mondat inkább az önfelnagyító, egomániás Ady jellegzetes megnyilatkozásai közé tartozik, és nem szükségszerűen abba az értelmezési tartományba, ahová az említett hagyomány sémája alapján érteni szokták, ti. hogy Ady itt mintegy bevallja, hogy nem annyira „a forma” érdeklő, mint „a tartalom”, avagy a „formaművészként” számon tartott irigyek és ellenségek számára: hogy slendrián. Így értik, de ne higgyük, hogy örülnek az „őszinteségnek”, a lényeg, hogy a Kosztolányi és Babits – akik ugye nem nagyhangú önjelölt forradalmárok, hanem a kifinomult szépség szerény zsenije – által képviselt esztétista költészeteszményt szembe lehessen vele állítani. A szép művészt a csúnya ideológiáival. A kulturált-polgárit a proli-prosztóval. (S ha előbbi utóbbit éppen e divízió alapján csodálja, annál rosszabb.) A szokásos ellenszlogen Babits aforizmája: „Nem az énekes szüli a dalt: / A dal szüli énekesét” (MINT FORRÓ CSONTOK A MÁGLYÁN). Ez a szimbolizmus credójának is lényeges része. A ma teoretikusai ezt szeretik: a szerző nem mindentudó demiurgusként, lángoszlopként, váteszként prezentálja magát, hanem a nyelv és a poétikai tropológia önmozgásának szubjektumaként. Nem annyira uralni akarja a (költői nyelv)játékot, mint inkább átengedi magát a vele játszott játéknak, nem annyira az ő génusza beszél a nyelvben, mint inkább a nyelv génusza beszél benne.

Az említett értelmezési sémát megerősíteni látszik a fenti Ady-idézet közvetlen szöveggörnyezetete: „A toladó Gráciát ellöktem, / *En nem bűvésznék, de mindenek jöttem*” (HUNN, ÚJ LEGENDA). Azt gondolom azonban, túlságosan hiszékeny e szokásos értelmezés: Ady, amiként ismerjük, éppúgy a dalai szülték, nélkülük csak egy gögös kis „senki, gnóm, nyavalyás” „Tökmag Jankó” lenne, aki már életében eltűnt volna a történelem süllyesztőjében. Hogy nem így történt, az nem másnak, mint szövegei(hatástörténetének) a teljesítménye. Érdemes tehát elgondolkodni a poétikai válaszon is. Öntudat, önérzet, önhitesség (és önkanonizálás) dolgában ugyanis nincs lényeges különbség közöttük, legfeljebb a viselkedési stratégiában. Babits persze alkalmas figura volt arra, hogy Ady üresen maradt helyét a nemzeti nagy poeta laureatus bombastus leopardus nambanus szerepében betöltse, mert a kor csak meghatározott magatartásmódokat és költői imidzset enged oda, Kosztolányi viszont már az elején elszúrta, az általa megteremtett figurának ugyanis esélye sem volt erre a szerepre. Ezért, hogy a bűvésznék jött Kosztolányi a húszas évek közepén kezd besokallni Gráciából, és a „szegény kisgyermeket” „bús férfira” próbálja átírni, nem sok sikerrel. Mindenesetre Kosztolányi, rendes erős költőhöz illően, kizárt dolognak tartja, hogy ne ő legyen a nemzet szemé fénye. („A nemzet költője – írja Kosztolányiné AZ ADY-VITA című fejezetben –, ez a kifejezés [Kosztolányi] számára nem tartalmatlan szóvirág. Igenis, ő a magyar nemzet, az egész nemzet költője akart lenni, mindig az akart lenni...” De Kosztolányi levelezéséből is, a kezdet kezdetétől folyamatosan dokumentálható a zseniöntudat, önmaga legnagyobb magyar költőként való elgondolásának nyilvánvaló és kétegy nélküli nyomai, késői versei pedig tényként rögzítik.)

Az említett értelmezési séma megszilárdításában egyébként maga Babits és Kosztolányi játssza a legjelentősebb szerepet. És – áttételesen – Ady. Az értekező jellegű írásokban éppúgy, mint a versekben. Babits például alighanem igen hatékonyan segédkezett PETŐFI ÉS ARANY című opusával, amelyben – noha ezt többször igyekezett cáfolni – Arany fedőnév alatt magamagának adja a babérkoszorút a Petőfi fedőnév alatt futó Adyval szemben, mélyen fájlalva az igazságtalansá-

got, hogy a jelek szerint nem sok összefüggés lehet aközött, ki hogy tempóz és hogy istenül. Petőfi (Ady) naiv, félművelt, érzéketlen, felszínes, látványoskodó, pongyola sutyerák; Arany (Babits) bonyolult, művelt, érzékeny, mély, szemérmes, gondos arisztokrata. (Aki nem hiszi ezt az összefüggést, járjon utána Babits 1909-es ADY-ANALÍZIS-ének, és vesse össze a PETŐFI ÉS ARANY-nyal.) Természetesen Kosztolányi jól ismert „*Ady-revúziója*” is jelentős szerepet játszott, amely a *homo aestheticus* ideológiája alapján támadta Ady ideologikusságát. Kosztolányi ilyen irányú meggyőződésén azonban (nem oly) furmányos módon és nem utolsósorban Adynak a NÉGYFAL KÖZÖTT-ről, Kosztolányi első kötetéről szóló recenziója hagyott maradandó nyomat, mely Kosztolányi eleve meglevő ellenségességét fatálissá erősíti. Ennek az Ady-írásnak az egyik leglényegesebb bináris oppozíciója az „*életes író*” és az „*irodalmi író*” szembeállítása, melynek Ady-féle hierarchizálásában természetesen az előbbinek van primátusa. Kosztolányi simán belesétál „*az ellenfél szupplementáris csapdjába*” (saját terminusom, lásd *Kalligram*, 1998/7–8–9. 4. o.), s maga is mindvégig érvényesíti, természetesen a hierarchia megfordításával. Ady ilyeneket ír: Kosztolányinál „[n]éha nem tudjuk: mi volt olvasmány, mi volt ötlet s mi volt benső, lírai fölfakadás? ...fogadok bármi pénzbe, hogy hús-vér asszony nincs egyetlen szerelmes verse mögött sem... Emberi dokumentumokat nem kínál ő, mert nem kínálhat... Ő művész, ő költő, ő író, nem tudom, hogy mindenkivel meg tudom-e magam értetni: ő irodalmi író. Bevallom, hogy az én számból nem éppen dicséret ez ma...” S végeredményben az alapkérdés az, „*szabad-e az életet, mely cselekvést jelent, betűs álmodozásokra elfecsérelni?*”.

Ahogy az esszékből, úgy a versekben is, ahogy Babitsnál, úgy Kosztolányinál is, visszatérő séma a hangoskodó, látványoskodó „*üres poseur*”-ök és a halk szavú, gazdag, érzékeny, kifinomult alkotók szembeállítása. A bunkók csöcselék csak a festett vérzésre figyel, de nem veszi észre a hallatlan bonyolult, preszióz, finom lelkek/versek takart sebeit – tudjuk meg például Babitsnak az ARANY JÁNOSHOZ intézett verséből: „*cintányérral mulatnak már a szütyák / s rejtett kincset sejtetni rá nem érnek*”. A „*pongyola*” versus „*formaművész*” témájára: „*ki véréget, pon-*

gyolán, szeret, / az versemet ezentúl ne olvassa” (SZONETTEK). Az „*Ady-pörben*” Kosztolányi által legsúlyosabbnak felhozott prófétavád éppúgy jelenik meg Babitsnál: „*festett céljuk pusztá semmi*”, s ez érdekes módon összekapcsolódik a kor modern jelenségeivel, látványosságaival, új fogyasztói kultúrájával szembeni idegenkedéssel és ellenségességgel: „*rosszkor születünk*”, panaszolja Babits (FESTETT CÉL, PUSZTA SEMMI). Ugyanez Kosztolányi-féle kiserlésben: „*Mit a család próféták csácsogása, / nem alkuszon én semmféle rúttal, / se a labdákért ordító tömeggel, / se számarányokkal, se Hollywood-dal. / Tőlem locsoghat megváltó ígéket / s unalmas örülléseket az ép ész, / nem az enyém a század rongy bohóca, / se a felhőkbe zörgő, bamba gépész. / Nem kell hatalmasoknak úri koca, / s a millióktól olcsó-ócska kegy.*” (KÖLTŐ A HUSZADIK SZÁZADBAN.) Vagy a mindezeket összegző Marcus Aurelius: „*Császári felség, / emberi nagyság, / roppant pogányság / örök igazza, / bamba tömegből visszahúzódó, / trón magasában egyedül élő, / koldus imperátor. // Nem kancsal apostol, / nem zagyva keletnek elmebetegje, / ... / megvetve, mi barbár, / mindazt, mi hazugság. // Semmi, ami barbár / nem kell soha nékem, semmi, ami bárgyú. / Nem kellene nekik se, kik tükön az éggel / rádión beszélnek, a jócsok, / a ferde vajákos, ki cifra regéknek / gőzébe botorkál, csürhesülányok, / kik csalva, csalatva egy jelre lehullnak, / s úgy fintonog arcuk, / mint a bolondé.*”

De az „*En voltam Úr, a vers csak cifra szolgálta*” versus „*Nem az énekes szüli a dalt: / A dal szüli énekesét*” ellentétpár köré szerveződött értelmezői séma leginkább azért nagyon vicces eset, mert az Ady-sorban – egyébként kifejezetten Babitsra jellemző megoldás – a névelőnek az „*Úr*” előtti bántó hiánya nem másra, mint verselési okra vezethető vissza, magyarul, hogy kijöjjön a jambus. Vagyis azt, amit a költő „*tartalmilag*” állít, „*formailag*” hazudtolja meg: *a cifra szolgálta az Úr megfogalmazását*. A filozófémát felülírja a poéma. Erre azt lehetne mondani, hogy, bizony, éppen ez bizonyítja, hogy Ady slendrián, slampos verselő. Viszont ha így értjük, akkor az ellenpéldaként szerepeltetett Babits a példaszerű esete az efféle erőszaktevéseknek: ő az, aki a prozódia oltárán minden szemantikai áldozatra, sőt gyakran nyelvhelyességi hibákra képes. Az ikes és iktelen igék mint olyanok ritkán zavarják rímhelyzetben, szinte nem

marad ékezet a helyén, a ritmus kedvéért semmilyen szószörnyetegtől és neologizmustól nem riad vissza, a párhuzamos szerkesztésű (tag)mondatoknál a párhuzamosságot jelölő kötőszót vagy vonatkozó névmást a metrum kénye-kedvére alakítja, a szórend olykor az olvashatatlanságig inverz és sorolhatnánk. A szóban forgó Babits-idézet egyébként olyan versből származik, amely éppen „formailag” meglehetősen slendrián, ad hoc rímek, hevenyészett metrika, a metaforika viszont ezúttal szépen felépített.

De a megmrevedett séma ellen szól az is, hogy Babitsnál éppúgy előfordulnak az Adyéhoz hasonló kijelentések, példaként említhetném A LÍRIKUS EPILÓGJÁ-t, amely sokkal erősebben nyilatkoztatja ki azt a szemléletmódot, amelyet az idézett HUNN, ÚJ LEGENDA-locus alapján Adyhoz szoktak kötni. („*Csak én bírok versemmek hőse lenni, / első s utolsó mindenik dalomban / ... / mert én vagyok az alany és a tárgy, / jaj én vagyok az ómega s az alfa.*”)

És az imént Babitsról elmondottak nagyjából Kosztolányira is állnak. Elég, ha csak a Szegedy-Maszák által idézett kisszámú mintára pillantunk, és a már emlegetett hibákba ütközünk, pl. az 57. oldalon idézett Browning-átköltésből a névelő bántó hiányára: „*megettette a halál már magátét*”, vagy az igék ikes/iktelen voltának semmibevételére: „*s a változás ünneplő-ijedelmes / lázában elvesz*”. Az önajnázás szintén meglehetősen gyakori tünetény Kosztolányinál, de a rendszeren az Ady nevével társított önistenítés sem ritka, elég, ha csak egyik legismertebb versére, az ars poeticaszerű ESTI KORNÉL ÉNEKÉ-re gondolunk: miután leosztott mindenkit, aki a mélységet kéri számon („*Minden bűvárnak oly nagy / a képe*”), im-igyen szóla a költő önmagához: „*királyi ösztönöddel / ismersz-e még felettet?*”, „*légy mint a semmi, / te minden*”. Vagy másutt: „*Recsegjen a múlt s a bárgyú jövő is, / nekem magasabb kincset kell megónom. / Uralkodom tűzhányó kráterén is, / még áll a trónom. / Én önmagamot önmagammal / mérem. / Szavam ha hull, tömör aranyból / érem. / Mindegyiken képmásom, mint királyé, / s a peremén / a gógös írás: / én.*”

Ceterum censeo, Ady, éppen egomániájából következően, olyan sokféleképpen szituálta magát és költészetét, annyiféle trópus, szerep, manír, zsáner, póz fordul elő nála, hogy már csak ezek sokasága is óvatosságra

kell hogy intsen bennünket, amikor heveny világrendrakási tevékenységünk lázában a „könnyebb kezelhetőség” egyneműsítő készítésének engedünk.

(Import irodalomkritika és ideológiai önreflexió) Mint most már sok éve még több magyarországi kritikus, Szegedy-Maszák Mihály irodalomkritikai tevékenysége is a hermeneutika és a dekonstrukció kettős vonásában áll. Pontosabban mozog. Már csak ezért is érdemes megjegyezni egy ezzel kapcsolatban felmerülő elméleti problémát. A dekonstrukció érvelésében – csakúgy, mint a hermeneutikáéban – van jó néhány fontos univerzalizisztikus igénybejelentés: ahogy hermeneutika a megértés előzetesség-struktúráját vagy egy mű ignorálhatatlan hatástörténeti szituáltságát nem valamely speciális értelmezői módszer halvány segédfogalmának gondolja, úgy a dekonstrukció sem elsősorban azzal büszkélkedik, hogy olyan rendkívüli és erősen formalizált metodológiai eljárásrend birtokosa, mely egyedül teszi lehetővé bizonyos igazságok kiderülését, megtörténését. Csupán – önrételemzése szerint – ráirányította a figyelmet a szövegekben (már mindig is működő dekonstrukcióra, s jöhet kitartó figyelmenek köszönhetően esetleg élesebb szeme van a szöveg, a nyelv „*strukturális tudattalanjának*” (Derrida) vizsgálatában, a dekonstrukciót mint (általános) szignifikációs történet *nem* a dekonstrukció mint (speciális) diszkurzív stílus *hozta létre*, mint ahogyan a Freud utáni episztémé sem úgy tudja, hogy tudattalan lelki folyamatok csupán a huszadik századi (inter)szubjektivitást határozzák meg. És ahogyan az előítélet gadameri „rehabilitációjának” is egyebek között éppen az az értelme, hogy a „felvilágosult” racionalista előítélettel szemben általános érvennyel bizonyítsa az előítéletek kiküszöbölhetetlenségét, sőt nélkülözhetetlenségét. Az, hogy egy elmélet masszívan teszteli önnön (és más) tudása történeti relativitásáról szóló tudását, nem inkonzisztens azzal, hogy transz-historikus univerzálékról szóló (hipo)téziseit is tesztelje.

A minde műveletek lehetőségfeltételét képező általános struktúramozzanat az énoncé/énonciation (kimondott/kimondás) megkülönböztetése. Az ilyen műveleteket alkal-

mázó kritikus, akár idealista (a jelentések jelölőktől független, identikus idealitásában hisz), akár materialista (a jelentéstermelést a jelölők differenciális játékának gondolja), végre kell hajtania az énoncének mint az értelmezés egyetlen valóságának ideiglenes „zárójelbetételét”. Ennek folyamatos érvényesítése nyilván roppant megerőltető, úgy-hogy a kritikus rendszerint az ab ovo meglevő esztétikai-ideológiai-politikai-élettörténeti „decízió” (az érveléseket irányító előzetes preferenciaviszonyok) szerint változtat, s aszerint vizsgálja az énonciation „*denegációs*” (Lacan) hatásait, vagy fogadja el „elemi tényként” az énoncét.

Az ideológiai-politikai önreflexió hiánya a mai magyar kritikában csak kisebb részben magyarázható azzal, hogy a '89 előtti viszonyok miatt már mindenkinek herója van tőle. Sokkal inkább azzal, hogy *akkor sem volt* – mert nem lehetett – és azóta sem alakult ki komoly hagyománya és gazdag kultúrája az ideológiai-politikai önreflexiónak. A politika ma Magyarországon, éppúgy, ahogy '89 előtt, leggyakrabban lojalitáselvű gombnyomkodást és dialógusképtelen, gőgös, tagolatlan ellenséggyalázást jelent. És a magyar irodalomkritika, noha a háttérben a nagy hagyományú ideológiai-politikai preferenciák változatlanul – vagy apróbb változásokkal – továbbra is meghatározó érvénnyel működnek benne, egy csöppet sem segít ebben. Akik számára ez abszurdan hangzik, azok számára érdemes megjegyezni, hogy a legbefolyásosabb nyugati irodalomkritikák szinte előírják ezt, s az csak a magyar import bűvészmutatványa, hogy az ilyen jellegű önreflexiótól „megtisztítva” forgalmazzák ezeket.

Szegedy-Maszák Mihály, úgy tűnik, eltökélten azok táborába tartozik, akik ezt a kultúrát nem fogják gazdagítani, pedig bölcsesége, műveltsége és megfontoltsága kiváltképpen alkalmassá tenné erre is. Aki az IRODALMI KÁNONOK olvasásával kezd ismerkedni a szakterülettel, ugyancsak elcsodálkozik majd, ha megtudja, milyen hihetetlen mennyiségű szöveg foglalkozik a nemzetközi szakirodalomban az irodalmi kánonok kérdéseivel, de még inkább meglepődik, ha megtudja, hogy a dömpinget kiváltó és fenntartó problémák alapvetően politikai természetűek. De ezt nem Szegedy-Maszák könyvéből

fogja megtudni. Hiszen abban azt látjuk, hogy még Ady esetében is, ahol pedig maga hangsúlyozza, hogy az egyik legkomolyabb nehézséget költészetének és hatástörténetének ideológiai-politikai vonatkozásai jelentik, eszébe sem jut, hogy, akár csak egy mondat erejéig is, belekapjon a problémába. Mely utóbbi nyilván jóval szerteágazóbb, mint hogy a komenizmusba' minden második általános iskola valamely frekvencián ott volt az Ady-idézet, mely szerint, ugye, mióta ember nézne az égre, vörös csillag lett volna a reménye.

Szegedy-Maszák Ady-írásának bölcs konklúziója: „*A huszadik század legvégén nagyon nehéz érdemlegeset mondani Ady költészetéről. Legjobb versei mutatnak némely hasonlóságokat a szimbolizmussal. Műveinek olyan jellemzői, melyek szembeállítják ezzel az irányattal, rendkívül szorosan függnek össze Magyarország politikai mozgalmával. Kevés költőt sajátítottak ki oly mértékben, mint őt, s e kisajátításoktól bajosan lehet függetleníteni műveinek hatástörténetét. Életműve olyanmilyra tele van önellentmondással, hogy megítélésében aligha lehetséges közmegegyezés a különböző neveltetésű s világszemléletű magyar olvasók körében.*”

Ha tehát szimbolista, akkor a legjobb. Ha nem szimbolista, akkor... Akkor politikai. Ha politikai, akkor kisajátítható.

Az Ady és a szimbolizmus viszonyáról szóló írásában a következő megállapítások tűnnek a legfontosabbnak (a teljesség igénye nélkül, és nem fontossági sorrendben): 1. Ady szokásos „szimbolista” jellemzését csupán módjával lehet elfogadnunk. Igaz, hogy poétikájának egyik legfőbb ösztönzője, ihletforrása, stílusának vagy modorának egyik legfőbb alakítója a francia szimbolizmus, ám, mint Szegedy-Maszák nem győzi hangsúlyozni, „*inkább Verlaine, mintsem Mallarmé szellemében olvasta Baudelaire-t*” (129.), ami egyfelől jelenti, hogy 2. Ady számos fontos tekintetben megragadt a XIX. századi poétikáknál, másfelől pedig 3. reaktív teszi őt a Verlaine-féle „*giccse*” (uo.). 4. Nagy hatással volt rá az alig szimbolista, másodvonalbeli Rictus, akinek költészete számos jegyében meghatározza Adyét, úgy mint a szóbeliséget idéző versnyelv, a gyakori ismétlések, a politikai célzatosság beszédmódja stb. 5. Ahol azonban – mint elsősorban a VÉR ÉS ARANY-ban – költé-

szete leginkább megközelíti a Mallarmé eszményének megfelelő szimbolizmust, ott jó.

Szegedy-Maszák Adyval kapcsolatos megítélésének mércéje tehát Mallarmé. Mallarmé pedig jelen esetben (is) a kritikusi elvárásrendszer pozitív pólusának neve. Az elvárásrendszer főbb tételei pedig filozófiai jellegűek. Ez igen gyakori a mai irodalomkritikában. Ami érdekes benne, hogy e Szegedy-Maszák által is előszeretettel érvényesített eljárások közül jó néhány a magát nyíltan politikailag elkötelezettnek valló – főként amerikai, illetve néhány jelentős francia szerző amerikai recepcióján alapuló – kritika sajátja és logikus alkotóeleme. Ilyen például a szép-irodalmi szövegek nyelvfilozófiai, szubjektumelméleti, episztemológiai – nem vizsgálata, hanem: – *vizsgáztatása*. Nos, ezzel semmi gond, mindenki azt csinál a szövegekkel, amit akar, ráadásul ma már majdnem mindenki ezt csinálja, egy elem azonban – csakúgy, mint az amerikai változatok többségében – igen inkonzisztensnek tűnik.

A beszélő én integritását a legfontosabbnak tartó, az irodalom(történetírás)ban a személyiség példaadó kvalitására figyelő, egocentrikus humanista paradigmának a nyugati elméletekben már megszokottnak számító bírálatába számos honi kritikus is beszállt, köztük Szegedy-Maszák Mihály. Amiként Nyugaton, úgy hazánkban is némiképpen afféle „*tenured radical*” (R. Kimball) allűr ez, ezek a beszélők nem úgy tűnnek fel számomra, akik akár csak a legcsekélyebb mértékben vállalni tudnák az én decentráldásának komolyabb konzekvenciáit; ezek a beszélők inkább az individualizáció bajnokainak tekinthetők, semmint olyanoknak, akik bármit is komolyan gondolnának abból, amit Deleuze és Guattari, Lacan és tanítványai, Laing vagy Foucault, a probléma legradikálisabb gondolkodói pedzegetnek, számukra az olyan mondatok megfogalmazói, miszerint „*there's nothing pathological about ego-loss*” (Laing) csak a patológikus apologetái lehetnek. A közvetlenül a társadalmi területre befektető/azt megszálló („*investir*”) vágytermelés „molekuláris” „embertelensége” rémület számukra. Otthonuk a különféle „*moláris aggregációk*” (Deleuze–Guattari). Isten, haza, család. Mi és ők. A hatalom intézményes fixációja. Állam, egyház, tudomány. „*E kutyák közül melyik is*

akarna megdöglenni?” (Nietzsche). Csereviszonyaik lényege a kapcsoltság. Az érdekkontraktusok metanarratíváját nem az intézmények létökének tekinthető célok képezik, hanem az intézményes hatalmi expanzió, érvényesítésük alapművelete a kizáró diszjunkció. A radikális retorika normális (normatív) polgárokat takar. A létkérdés tulajdonkérdés.

A meghatározó nyugati kritikai stílusok jellemzői közül egyébiránt Szegedy-Maszák nem csupán a saját ideológiai elkötelezettség tematizálását nem veszi át, hanem a pszichoanalitikus kritika új (?) felfogásmódját sem. Érdeklődése hiányának alighanem az lehet az oka, hogy – mint többnyire mellékes megjegyzéseiből kiderül – a pszichoanalitikus elméletek bevonását a „klasszikus” freudánus módon érti, vagyis nagyjából a szerző vagy/és a befogadó pszichoanalízisaként, nem pedig a pszichoanalízisnek a fő „vizsgatárgyak” – nyelv-, szubjektum- és ismeretelméletek – problémái kapcsán nehezen nélkülözhető belátásai érvényesítéseként. Ebben közrejátszhat, hogy Szegedy-Maszák elsősorban a Yale kritikusaira koncentrált, ahol Bloom a pszichológia, Bloom viszont utálja Lacant. De Paul de Man Bloom-kritikájából is az derül ki, hogy a „*flamand születésű irodalmár*” (53.) a pszichológiai és nyelvi realitás között semmilyen lényegi kapcsolatról nem tud, sőt.

Kosztolányit elvileg a politikus költő zavarja leginkább Adyban. Am a politikai költészet ellen szóló érvei hallatlanul gyengék: „*Ha politikai költészetre vetemedik, két veszedelem fenyegeti. Vagy néven nevezi, hogy mit akar, s akkor tartalmas, de művészileg lapos és unalmas. Vagy pedig csak céloz erre, messziről, tétován, s akkor pufogóvá, fráziscséplővé, jelszavassá válik, afféle dörgedelmes néptrübenné.*” Szegedy-Maszák írásaiban inkább közvetve jelenik meg a költészet átpolitizálásával szembeni averzió. E közvetítődés kulcsfogalma a Kosztolányi által is kínált „messianizmus”, melynek Lyotard után nagyon határozott (negatív) értelmezései vannak forgalomban. Nyilván ez is egy ok, amiért Kosztolányit „korszerűnek” lehetne tartani. A „nagy elbeszélések” posztmodern kritikájának azonban nem önmagában a messianisztikus vagy utópisztikus mozzanattal van baja, hanem az ezek alapját képező univerzalizisztikus világtérképekkel, filozó-

fiai antropológiákkal stb. Ehhez képest a KÜLVÉLEMÉNY-ben Kosztolányi valójában azért rója meg Adyt, mert „[a]lapjában egy felület, könnyen hívó optimizmus lakozik benne”, és ez megakadályozza abban, hogy meg-lássa, „ami igazán fontos, létünk változhatatlan síralmát”.

(Kosztolányi?) Kosztolányit A SZEGÉNY KIS-
GYERMEK PANASZAI tette igazán közismertté és népszerűvé. Ez lett a meghatározó a közön-ség számára később is, legtöbbször az abban létrehozott szerepet látták és várták el a későbbi Kosztolányi-versek esetében is, hiába a költő egyre erősödő igyekezete, hogy meg-szabaduljon e beskatulyázástól. Noha nyilvánvalóan leegyszerűsítő ez a kép, a költő Kosztolányi egyáltalán nem vétlen e kép be-merevedésében. Nem hinném, hogy kizárólag arról van szó, hogy az egyszerű (bamba, operetten nevelkedett) nép makacsul nem veszi észre „az igazi” Kosztolányit. Inkább arról, hogy még a késői „nagy” „létösszegző”, „komoly” és hasonló jelzőkkel ellátott versek, a HAJNALI RÉSZEGSÉG vagy a SZEPTEMBERI ÁHÍTAT alapvető hangfekvése sem sokban kül-lönbözik a „szegény kis szimbolista trombitás klap-pec nyoszörgéseitől”. A meghatározó művészi-kulturális hagyomány két, egymással össze-függő, centrális metaforája, a „mélység” és a „súly” szempontjából mély és súlyos különbségek lehetnek, de leginkább tematikailag, és amiről itt beszélek, az nem elsősorban tema-tikai kérdés. A mélység és a súly, a „komoly-ság” igazolására tematikus érveket szokás hozni: Kosztolányi élete végén egyfolytában a halállal küzd a műveiben, a betegséggel, az értelmetlenséggel, a semmivel, és ez lenne garancia arra, hogy komoly művészettel van dolgunk, nagy lelki és gondolati mélységek-vel, bármit mond is Esti Kornél a mélység se-kélyességéről és a medvék megvetéséről. A ver-sekben mindig a költő lelkének rezdüléseiről van szó, és ez a lélek megmaradt a csillogó szemű, érzékeny, álmélkodó-különös-furcsa, aranyos gyermeknek, anyuci szeme fényé-nek. A Kosztolányi-versek zöme jóvátehetet-lenül negédes, cukros, mézesmázos, még a halál is ragad a sziruptól. Hiába a verselési ügyesség, Kosztolányinak csak prózában si-került viszonylag erőset produkálnia. A köl-tői életműből én egy jó versszakról tudok:

„Aztán a délután is furcsa nekem, / hogy a napot
árnyékok temetik, / a zongorán, mint hajdan a vi-
déken, / örvénylik a »Sonata pathétique«, / bukdá-
csol a billentyűn tompa búban / az édes elmebeteg,
árva Schumann, / s mert nem lehet már jobban sár-
nia, / száján kacag a »schizophrénia.«” Bár itt is
ügyetlen megoldás a „száján”, továbbá meg-
lepő, hogy a kézenfekvő hajdanán vidéken
helyett miért szerepel a „hajdan a vidéken”,
amikor ez biztosan megsérti „a szótári jelen-
tést”, amennyiben „a vidék” jelentése (név-
elővel) kb. „a környező táj”; nem pedig a
fővárossal szembeállított földrajzi egység
(ugyanis névelő nélkül jelenti ezt), márpedig
itt nyilvánvalóan ez utóbbira szeretne utalni
a költő.

Ezt csak úgy mondom. Mert nyilván jelen-tős mértékben meghatározza azt, hogy mi-ként látom Szegedy-Maszák Kosztolányira
vonatkozó értékítéleteit, noha szó sincs róla,
hogy a saját értékítéleteimet kérném számon.
Csupán az érveléseiben lépten-nyomon fel-
bukkanó, személyelvű elfogultság szembe-
szökő számomra. (És Babitscsal kapcsolatban
is, ellenkező előjellel, és nemcsak Szegedy-
Maszáknál, hanem sokaknál, mintha csak
egyeztetve lenne a projekt, és furcsamód
mindig Kosztolányival szembeállítva. Ezt,
mint oly sok mindent, egyáltalán nem értem.
Csak ahhoz járul hozzá, hogy még inkább el-
mélyítsék és kiszélesítsék a műelemzés és az
esztétikai értékítélet közötti, általam már így
is hatalmasnak vizionált szakadékot.)

Szegedy-Maszák Kosztolányi levelezéséről
és naplójáról szóló írása, mely kitűnő és érze-
keny írás, szintén nem mentes bizonyos
szemellenzősségtől. Csak a szepre emlékezik,
mint Huszti Péter. A hajlékonyság és a ge-
rinctelenség, a művészi szeszély és a minden-
ki mást ignoráló hisztéria, a legkülönfélébb
tapasztalatoknak való teljes önátadás és dur-
va leegyszerűsítésük között én nem mindig
úgy húzám meg a határt, ahogy azt Sze-
gedy-Maszák teszi – legalábbis Kosztolányival
kapcsolatosan.

Szegedy-Maszák egy helyütt megfeddi
Márton Lászlót – aki bevallása szerint „[a] Ba-
bitshoz írt kilencven-egynéhány [Kosztolányi]-le-
velben egyetlen őszintének ható mondatot” talált –,
mondván, „gyanútható, hogy az értelmező önkénye
dönti el, melyik kijelentés számít őszintének”, to-
vábbá „[e]gyáltalán nem nyilvánvaló, hogy az

őszinteség érvényes értékelő kiindulópont a romantika utáni (vagy előtti) irodalomban”, továbbá „korántsem bizonyos, hogy a Nietzsche utáni korban magától értetődőnek lehet tekinteni a személyiség zárt egységét és önazonosságát” stb. (46.) Az „őszinte(ség)” (eldönthetőségének és értékelésének) problémája túl bonyolult ahhoz, hogy itt rámerészkedjünk e veszélyes terepre. Mindenesetre megjegyzendő legalább két dolog. Az egyik, hogy Kosztolányi gyakran maga is érvényesíti az őszinteség kívánalmát, éppen Szegedy-Maszák idéz tőle ilyen szellemű megnyilatkozást: „*A ravasz jelzőknél, az egzotikus metaforáknál többet ér egy őszinte szó...*” (42.) S ha így van, az értelmezőnek illik egy kicsit komolyabban vennie. A másik, hogy még ha Kosztolányit monolit módon lehetne is értelmezni ez ügyben, azért ezt az őszinteség-pítést akkor sem lehetne ilyen egyszerűen a szemébe hajítani: olyan, Szegedy-Maszák által is, és egyesben, használt szavakkal, mint „*hüteles(ség)*”, „*igaz(ság)*”, ezerszeres szá-lakkal és szétbogozhatatlanul szövik össze jelölőláncaink. Az efféle „point de capiton”-ok körül csúszkáló igazságdiszkurzus – nem hiszem, hogy e jóslathoz a legcsekélyebb vakmerőség is szükségeltetik – még egy jó darabig alapvető része lesz a nyugati kultúráknak. Az őszinteség számonkérését idejétmúlt csacsisággá denunciózni, konsekventerweise, egy kicsit korainak tűnik. Léteznek olyan szempontok, nem is lényegtelenek, ahonnan nézve az őszinteségnek semmi köze sincs a személyiség zárt egysége és önazonossága előfeltevéséhez, illetve az ezzel ellentétes állásponhoz. Ez utóbbiból nézve kétségkívül bonyolódik az ügy, de nem feltétlenül és nem elsősorban arról van szó, hogy a Nietzsche utáni személyiségkép egymástól tökéletesen elszigetelt részekre szétesett szubjektumokról tud, melyek, afféle Dr. Jekyllék és Mr. Hyde-ok gyanánt még csak nem is tudnak egymásról: a személy integritásának ez a fokú megszűnése erősen atipikus. A tipikus esetben viszont kitűnően értelmezhető az őszinteség, például mint a valamelyes integritással azért mégiscsak rendelkező személy részletkész-tései (Partialtriebe), felettesén-parancsai belső vagy éppen egymás közötti ellentmondás(osság)ainak, a személy rendszerint igen súlyos ambivalenciáinak feltárásaként (vagy ennek kísérleteként). Az „*értelmező önkényé-*

nek”, azt hiszem, itt sincs nagyobb szerepe/veszélye, mint akármelyik fontos hermeneutikai művelet esetén. Valószínűleg nagyon más-képp olvasok, mint Márton László, mind-azonáltal (kosztolányiul: mindazáltal) nagyon hasonlóan tudnám csak megfogalmazni véle-ményemet, azaz, egész pontosan nagyon másképp, mert sokkal durvábban fejezném ki magam, és nem korlátoznám e véle-ményem érvényét a Babbitshoz írott levelekre, de kiterjesztem én az egész levelezésre. S csak bővíteni lehetne ama jelenségek sorát, melyekre Márton is felfigyelt. (Sőt nagyrészt maga Szegedy-Maszák is, csak úgy látszik, Kosztolányi-rajongása olyan természetű, hogy el-lehetetlenít minden kritikát.)

Miközben elvileg nyugatos, egy levélben Fülep Lajosnak így ír: „*A Nyugat egy kifejezeten anti-szimbolista, józan, racionális alapon álló, metafizika- és gondolatgyűlölő zsidó pártszövetkezet. Impotens ríkoltozás rekedt torokkal. Szifilisz-től berekedt torokkal.*” (Erre a kitételre természetesen Szegedy-Maszák is felfigyelt. Kommentárja: „*nem gondolta, hogy a Nyugat teljességgel megfelelné az ő eszményeinek*”. Nos, ezt nevezném én understatementnek.

„*Mert nem tréfa, amit a nőgyűlölők mondanak. Nőgyűlöllet tulajdonképpen nincs is. Azok, akik úgy beszélnek, mint én és mások, egyszerűen helyesen látnak... A nőt nem szabad lelki ügygé tenni. Soha, semmi áron. A férfi akkor a legszebb, ha kócos hajjal megy az utcán, s gondatlanul fűtyörészve les egy ingyen koituszt...*” „*Minden nő szobalány...*” Miközben hihetetlenül ciki, cukros leveleket ír a süldő Lányi Heddának. „*Most gondolatban erősen megcsókolom ezt a kedves, kedves, édesen el-rajzolt száját, amelyet a véletlen is csak egy bolygó, fantasztikus költőnek teremtett, aki májusban tele szívvel és dalolva Párisba megy. Ezzel a csókkal megyek el innen.*” „*És velem vagy mindenütt. Olaszországban, Párisban, havas hegyeken és sötét, olajfaillatú völgyekben. Kicsoda vagy te, hogy ily könnyű vagy? Könnyű és karcsú, mint a fecske. Te fecskelány! Te fecskelelkű, fecskekönnyűségű, repülő, táncolva repülő lány, te kék égben, kék vizeken csicsérgő madár! Te én!! Te költő, te isten, te minden!!!*” „*Jártam ott kora hajnalban, mikor még fenn volt a hold, fényes délben szomorkodó délután, vérpiros estéken, csókzajos éjszakákon.*” „*...élni érdemes – magáért. Csakis magáért. Aki szép és jó és olyan – majdnem olyan –, mint egy Eszme, egy Gondolat.*” És így tovább, nagyon hosszan.

(„*Ámde elég a nőkből! A vaginák kellemetlen illata facsarja az orrom!*” Ismeretlennek.)

Juhász Gyulát kifejezetten leba, lebaromlja, amiért verset írt Kiss Józsefhez, Jász Dezsőnek írva „*Kiss József a földkerekség és a világegyetem legarcátlanabb embere... piszkos és lelketlen panamista*”, „*ítéletgyöngye öreg ember*”, Kiss Józsefnek írva viszont ő „*a nemes és finom magyar vers egyetlen művésze*”. Babitsnak írva a „*poézis nem a szifilisz és impotens Ady Endrék, az agyalágyult Juhász Gyulák... előjoga*”, Juhász Gyulának írva viszont „*ön egy nagy átfogójú ember, egy író, akiben megvan a Carlyle által kívánt univerzalitása a zseninek – ön mindenre és mindenben jó*” stb.

Miközben göggel pattog bárkivel szemben, sértődöttségtől fuldokolva osztja ki Adyt, Juhászt, Babitsot, aközben Veljko Petrovicnak, Horvát Henriknek, Emil Isacnak, az összes potenciális fordítójának effektive csontig nyal, nem riad vissza a leggusztustalanabb tömjénezéstől sem.

Mindez teljesen rendben van. Az viszont már nem biztos, hogy az igazi Kosztolányi-szeretet ezeknek és más ambivalenciakeltő jelenségeknek elhárításán vagy tagadásán alapul. Szerintem ellenkezőleg.

Azután van némi ellentmondás abban is, hogy Szegedy-Maszák rengeteg példát hoz annak igazolására, hogy Kosztolányi menynyire tudta, hogy ki a jó szerző és ki a rossz (38–40.), értsd: a korabeli kánonoktól nem megtévesztve, de amit ugyanakkor nehéz másképp, mint sub specie aeternitatis argumentálni, ez pedig, és ezt éppen Szegedy-Maszák argumentálja remekül több helyütt, igencsak problematikus, hiszen kizárólag időben változó és térben korlátozott kánonok vannak. Igaz, hajlamosak vagyunk művek és szerzők felívelésének és hanyatlásának rajzolatát „*az örökkévalóság mozgó képének*” látni, hajlamosak vagyunk bizonyosnak tudni, Longfellow, Hauptmann vagy Anatole France már sohasem fognak felkapaszkodni azokra az ormokra, ahol a századelőn voltak, s így Kosztolányi fanyalgását velük kapcsolatban valamiféle abszolút érzékenységnek, a biztos izlés jelének tekinteni, boldogan függesztve fel dogmatikus relativizmusunkat. Ez esetben azonban, amennyiben nem csak Szegedy-Maszák szelektív lajstromát vesszük figyelembe, már nem ennyire szép a kép, például amikor

a Bartalis János nevű költőt egyszerűen csak zseninek nevezi, Stefan I. Kleint (fordítóját) „*elsőrangú német költőnek*”, Szabó Gáborné Werness Jolánt „*pompás, nagyrahivatott írónak*” (nyilván udvariasságból, tehetnénk hozzá, de az idézett minősítést így vezeti be: „*ez egyáltalán nem udvariasság*”), egy bizonyos Budavári Istvánnak azt jósolja „*és – ebben biztos vagyok! –, hogy nagy prózaíróvá válik*” stb.

Szegedy-Maszák Kosztolányival kapcsolatos látványos elfogultságnak talán legpéldászerűbb esetét Blake THE TYGER című verse két magyarításának összevetésénél figyelhetjük meg (55–56.), ahol is Kosztolányi verzióját dicséri Szabó Lőrincével szemben. Szegedy-Maszák írásának e fejezete elsősorban arra koncentrál, hogy igazolja Kosztolányi sokak által támadott versfordítási gyakorlatát, mely a hangzó anyagra sokkal jobban figyel, mint a fordítók többségéé, s emiatt a pontos tartalmi hűség természetesen kevésbé garantálható. (A „*pontos tartalmi hűség*” nevű dolog analízise persze tipikusan olyan, ami vagy dogmatikába, vagy pragmatikai követhetlenségbe szokott fulladni, és egyáltalán, nagyon bonyolult dolog tud lenni, de, miként itt, halál egyszerű is.) Szegedy-Maszák ugyanakkor azzal a bajosan általánosítható érveléssel megpróbálkozik, miszerint „*[I]hethne arra hivatkozni, hogy Kosztolányi csakis azon az áron törekedhetett a jelentő szintjén [való] fordításra, hogy háttérbe szorította a jelentett világot, ám az efféle általánosításnak semmiféle létjogosultsága nincs. Ha megnézzük Blake versének utolsó előtti, ötödik szakaszát, világossá válik, hogy Szabó Lőrinc túlzottan tömörnek találhatta e négy sort, és ezért az eredeti angol szövegnek az első felét egyszerűen figyelmen kívül hagyta. Kosztolányi ezzel szemben a szakasz egészét bontotta részekre és alakította át új egésszé*” (56.). Hát, igen, meglehetősen új egésszé. Az látszik, hogy Kosztolányi próbálkozik, de azért a „*jelentett világa*” az angol és a magyar versben igen-igen távol marad egymástól. A tárgyalt versszak első sorában például hét szóból kettő és fél marad az eredeti közelében (1. the/a, 2. stars/csillag-, 3. When/Hogy, vö. „*When the stars threw down their spears*” vs. „*Hogy a csillagfény kügyült*”). Ezzel szemben a versszak utolsó sora („*Did he who made the Lamb make thee?*”) Szabó Lőrincnél az optimum közelében jár („*Aki a bárányt, az csinált?*”), Kosztolányinál viszont a legfon-

tosabb mozzanata, a hangsúlyos azonosítás marad ki belőle („*Ki bárányt is alkotott?*”). De a nagyobb problémák másutt vannak, a Kosztolányi-átköltés második versszaka például fényévekre van a TYGER-étől. Ám sokkal nagyobb gond e valóban lehetetlen feladatok – azért (és e véleményre éppen Szabó Lőrinc fordítása szolgál alapul) a lehetségesnél gyengébb – teljesítésénél, hogy (az én nyelv-, ill. stílusérzékelem szerint legalábbis) kiáltó ügytelenségek és sutaságok sora szerepel a Kosztolányi-versben, mint a Szegegy-Maszák által is beidézett részből a „*nedves könnye*” szókapcsolat, vagy a negyedik versszak elejéről: „*Volt pöröly? és lánc-e, több? / Mily kohón forrt a velőd?*” Az első sor a teljes szintaktikai krach, a „*több*” szó beemelése a teljes megindokolhatatlanság mind a jelentettek, mind a jelentők szintjén, mert nemcsak hogy semmi ilyesmi nincs a Blake-versben, de ráadásul egy hihetetlenül gyenge rím hívószava. Ugyanakkor – és ez a legeslegnagyobb baj Szegegy-Maszák érvelésével – a Szabó Lőrinc-féle A TIGRIS a(z) általam ismert) magyar fordításirodalom egyik legnagyobb teljesítménye, megítélésem szerint az az igazán kivételes pillanat, amikor a fordítás is nagyon erős verset produkál – melyet ezzel a helyenként meg-hökkentően gyenge munkával (mint jelen esetben Kosztolányié) negatív szembeállítani, az durva.

(Sima és fordított) „*Mondhatnók, hogy a jelentő fontossága miatt a költészet nyelve némileg emlékezett a tulajdonnév lényegére – írja Szegegy-Maszák. – A tulajdonnevek megőrzéséhez vagy átalakításához hasonlóan fogas kérdést jelent a közmondások és szólások [...] fordítása. »Baudelaire-t fordítani annyi, mint egy közmondást visszazengen-ni« – nyilatkozta Kosztolányi 1917-ben a Nyugatban. Mire is gondolhatott? Alighanem arra, hogy a »betű szerint« fordított költemény ugyanúgy nem költemény, mint ahogyan a »betű szerint« fordított közmondás nem közmondás. Mindkét esetre vonatkozathatók Pál apostolnak a Korinthusbeliekhez írt második levelének sokszor idézett szavai: »a betű megöl, a lélek pedig megelevenít« (65–66.). Szemantikai értelemben minden azon múlik, hogy a megszilárdult toponómiai szerkezet reliteralizálása mennyire eleven. Világos, hogy az „X has butter behind the ears” (X-nek vaj van a füle mögött) az égvilágon sem-*

mit nem jelent egy angolnak. De „a hazug embert előbb utoléri, mint a sánta kutyát” közmondást én minden különösebb aggály nélkül „betű szerint” fordítanám angolra. Az „X also has a skeleton in the closet” esetében (kb. X.-nek is van vaj a füle mögött, ő sem különb a Deákné vásznánál stb., literálisan kb.: X.-nél is van egy csontváz a spájzban) már hezitálnék, de mindenképpen nehéz szívvel mondanék le a „betű szerinti” fordításról, mert az eredetit átvéve is megőrizné szemléletes érthetőségét (noha nyilván megváltozna a stílusértéke, hiszen például az angolban közmondásos, a magyarban újszerű a retoréma). Tamás Gáspár Miklós szóbeli közlése szerint egy angol anyanyelvű, magyarul egyáltalán nem tudó ismerősének hosszasan sorolta a literálisan fordított magyar szólásokat, melyek láthatólag úgyszólván semmiféle megértési nehézséget nem okoztak neki, annál nagyobb poétikai örömet, kedvence a (kb.) „you’d rather be happy to have a hole on your ass” (örülj, hogy luk van a seggeden) volt.

Walter Benjaminsal együtt – és Szegegy-Maszákkal szemben – én is egyetértéssel idézném Rudolf Pannwitzot, ki szerint „*a fordító alapvető tévedést követ el, ha saját nyelvének esetleges állapotát őrzi meg, ahelyett, hogy alávetné azt az idegen nyelv erős mozgásának*” (67.). A „*saját nyelv esetleges állapota*” kitétel persze kissé hányavetin túlzó retorikai fogásnak tűnik, amennyiben a nyelvallapotok bizonyos lényegi elemei olyannyira nem esetlegesek, ellenkezőleg: masszív képződmények (elmosódó határral), hogy a hozzájuk rendelődtő, intelligibilitásukat lehetővé tevő, közegükben gondolkodó szubjektumok minden elképzelhető történelmi horizontját körbefogja. (Nem véletlen, hogy ide próbál visszahátrálni Heidegger is – egyébként egyik legviccesebb eljárásában, amikor a léttörténet mint metafizikatörténet által sok más egyéb között feledésre ítelt „ősetimológiában” akarja megpillantani a metafizikátlan, tulajdonképpeni értelmet, valamiféle „ősigazság” kiállítását a Verborgenheitből a Lichtungba.) Ennyiben tehát a befogadó nyelv(„állapot”) túlzott figyelembevétele, vagyis az az igyekezet, hogy mindent, de mindent átsajátítson, valóban korlátozott érvényű kell hogy legyen, sőt szigorúan értve abszurd. Benjamin „messianizmusa” – amely Szegegy-Maszák szerint a másik lé-

nyeges különbség Kosztolányi (és Paul de Man és saját) felfogásához képest – igen bonyolult ügy, itt most csak annyit kockáztatnék meg, hogy nem sok köze van ahhoz, ahogy Kosztolányi használja ezt a szót, például a KÜLÖNVÉLEMÉNY-ben Adyval szemben. Benjamin híres fordításesszéjének töröttkorszó-metáforája annyiban megfelelni látszik Paul de Man – és Szegedy-Maszák – elképzelésének, hogy a darabok nem hasonlítanak egymásra (mint az a fordítás hagyományosabb elgondolásainál lenne kézenfekvő), hanem inkább illeszkednek egymáshoz, sőt maga az „eredeti” nyelv már mindig is a másik „fordításaként” (de nem valamiféle megfelelés értelmében, hanem egy változó kontinuum egy szegmentumaként) gondolódik el. (Ez a gondolat viszont – talán nem elvileg, de gyakorlatilag – elég távol áll Kosztolányitól.) Any nyiban azonban elbizonytalanító a megfelelés (és erre magának Paul de Mannak az elemzése is kitér), amennyiben Benjamin metaforája szerint az egyes nyelveken megszülető darabok egymás kiegészítéseiként valamiféle egészet és teljeset adnak ki, annak az ideálisnak aktuális részei. (Nem véletlen, hogy A MŰFORDÍTÓ FELADATA és az egész benjamin „bábelizmus” a nyugatnémet recepcióesztétika számára a metafizikus szubsztancializmus diszpéldánya volt.) Ez a jelentő materialitását komolyan vevő nyelv szemlélet számára „magától értetődően” dekonstrukciós feladat. Csakúgy, ahogy Jézus és követői farizeusellenes furorának hermeneutikai következményei. A farizeizmus – természetesen nem az újszövetségi kompilációk által hagyományozott értelemben – ugyanis a kiváltképpeni törvénytisztélet, az Íráshoz való lehető leghívebb, *betű szerinti* ragaszkodás. Ehhez képest Jézus többszöri hivatkozása a szívre, ill. lélekre, mint Isten igazságának helyére bizonyos értelemben forradalom. Konkrétan abban az értelemben, hogy bizonyos törvények literális alkalmazását úgy függeszti fel, hogy közben a „törvények szelleméhez” közelebb állónak vindikálja álláspontját. A farizeizmus jézusi kritikájának lényege, mely Pál Szegedy-Maszák által idézett szavaiban is példászerűen jelenik meg, hogy a „külső”, materiális törvényeknek (ill. ezek „*a vének hagyományai*” [Mt 15, 1–20] szerinti értelmezéseinek) akkurátus betartása „szó szerint” elvész a külsősé-

gekben és a materialitásban, és elfedi Istennek és igéjének belső, szívbeli, igaz szeretetét. Így válik a farizeus a hipokrita szinonimájává, a kérdés azonban csak az, hogy ha a törvények „szelleme”, „igaz”, „eleven értelme” „a szívben” vagy „a lélekben” van és nem a „holt betűben”, akkor nem annyi-e a törvényeknek. Bárhogy legyen is, a jelölőfolyamat materialitását szem előtt tartó szemlélet – szegedy-maszákosan fogalmazva – „aligha egyeztethető össze” a jelentés idealitását, sőt ennek kizárólagos realitását és „igazságát” tételező páli gondolkodásmóddal.

A jelölőlánc mint hangzó anyag fordíthatósága sokkal reménytelenebb probléma. Ezt a kétségbeesést fejezi ki Kosztolányi vicce is, miszerint a(z) egyébként „vágy” jelentésű francia *désir* szót leginkább a magyar „vezér” szóval kéne visszaadni. Eszerint Németh Andor CHANSON D'AUTOMNE-„fordítása” (melyet Kosztolányi „szó szerint” „visszafordított” franciára) lenne a legtökéletesebb megoldás. Az eredeti („*Les sanglots longs / Des violons / De l'automne / Blessent mon coeur / D'une langueur / Monotone.*”) így hangzik magyarul: „*Lé-szaglólón, / Déry jó jón, / De lottón. / Lesz ón-kör, / Kin lóg ór, / Monoron.*” Szegedy-Maszák ellentett példája George Eliot DANIEL DERONDA című regénye, pontosabban a címszereplő neve, mely, szemben az eredetivel, a magyarban óhatatlanul „beszélő névvé” válik. Már az is nagyon érdekes, hogy a probléma nem tud másképpen, csak tropológiai-lag megjelenni. A „szó szerinti” szó szerinti fordítása a „literális” változatai (literal, littéral, buchstäblich), aminek az imént használt-hoz képest más értelemben szó szerinti fordítása kb. „betű szerinti”, és amikor Kosztolányi egy Babitsnak írott levelében saját ROMEO ÉS JÚLIA-fordítását e szavakkal dicséri: „*nem is szó szerinti, hanem betű szerinti*”, akkor alighanem „*désir-vezér*”-féle gyakorlatára utal, nem pedig egy a szokásosnál szigorúbban korrespondenciaelvű modellre. Ugyanakkor Kosztolányi efféle esztéta magakelle-téseit fölösleges túlolvasni. Fordításról alkotott elképzelései egyáltalán nem rendkívüliek. A jelölő fontosságát hangsúlyozó nézete pedig nem igazán hozható össze a Saussure nyomán elindult nyelvelméletekkel, melyek ráadásul minden látszat ellenére egyáltalán nem „*a jelölt primátusának*” megszüntetésére

irányulnak, hanem épp annak nem metafizikai létmódjára kérdeznek rá. Szegedy-Maszák is megjegyzi egy helyütt, hogy Kosztolányi híres „tiz legszebb magyar szava” valójában meglehetősen és jól bizonyíthatóan jelölt-orientált szelekció eredménye. És ezzel az égvilágon semmi baj nincs.

(Saját és idegen) Csoóri Sándor anno, a NOMÁD NAPLÓ egyik írásában azt javasolta, hogy a „hidroglóbusz” legyen „gömbkút”. Nem rossz, szerintem lehet terjeszteni, én megtettem a magamét azzal, hogy ideírtam. De nincsenek illúzióim. A „floppy drive” kontra „hajlékonylemez-meghajtó” vagy az „unforced error” kontra „ki nem kényszerített hiba” típusú esetek azonban még reménytelenebbek, először is, mert a közismert idegen kifejezések magyar használói néznek, mint a luki nyúl, ha a magyaritással találkoznak, ez perze leküzdhető lenne, de az idegennyelv-érzet (filing) nem szűnhet meg, ha az eredeti kifejezés szótagszámának többszöröse a kényszerített magyar. (Désir-vezér, alien-éljen.)

Kosztolányi „nyelvtisztításunk” nagy harcosként lépett fel, de a jelek szerint a '32-es nagy vállalkozás óta sem járt sok sikerrel „a leggyakoribb és legritább idegen szavak magyar egyenértékűivel” való leváltása (akvárium, autogram, bubifrizura, drapp, export-import, film, hisztérikus, hormon, infláció, interjú, konzerv, motorbicikli, nihilizmus, operatőr, pilóta, rúzs, sofőr, sport, statisztika, strand, vikendház). Ez nem Kosztolányi hibája, hanem a magyar nyelvhasználók nemzedékeié, talán mert egyre inkább asszimilálnak bizonyos másságokat, „idegen szellemiségeket”. A freudi Es „ősvalami”-ként való fordítása viszont elsősorban Kosztolányi hibája, noha a katasztrófális megoldást alkalmazó Hollós-Dukes fordítópáros volt a fő terjesztő.

Szegedy-Maszák Mihály szintén nagyon határozott nyelvhasználati elveket dolgozott ki magának. Számúzi az „és” kötőszót, a „hanem” helyett mindig „de”-t használ, a végső-kig eltökélt abban, hogy nem ír „való” szót. („Valószínű, hogy a háború ingatta meg Kosztolányi bizalmát a nemzetiségekkel megbékélés esélyeiben” [161.], „...a Babitscsal összevetés kínálja a legjobb kiindulópontot” [33.].) Idegen szavakból a lehető legkevesebbet használ, sőt még an-

nál is kevesebbet. A telefont ma Magyarországon egyedül Szegedy-Maszák hívja „távbeszélőnek”. Az intertextuális „szövegköz(ött)i”, a kanonikus „kánoni”, legalább a rag (képző) legyen magyar. Szíve szerint a romantikának és a metafizikának is magyar nevet adna. Nem tudom, mi a látszat, az igazság az, hogy ezeket az elgondolásokat a legmesszebbmenőkig tiszteletben tartom, és nem kínos kötelesegből, de örömmel és tiszta szívből. Sőt. Tán szeretem – ámde nem csodálom.

„Ahhoz, hogy az »esztétikai« fogalmát tisztázhassd, élettörténeteket kell leírnod” – mondja Wittgenstein. Minden szubjektum totálisan interszjektív meghatározottságú, mégis sui generis konstelláció. A kanti izlésantinómia sohasem volt aktuálisabb. (És kanti „megszüntetése” elfogadhatatlanabb.) Az izlésítéletek megvitathatóságának esélyei tovább csökkennek, az izlés tökéletessé válásának reménye is. Szerintem a marslakó csúnya, a marslakó szerint meg én. A megoldás kevésbé valószínű, sokkal inkább az, hogy míg a szép esélyei csökkennek, a fenséges esélyei nőnek. (L. például Babits és Kosztolányi idézett szembeállításait vagy az Erhabene és az Unheimlich rokonságára irányuló fokozódó érdeklődést.) „I'm in love with an alien, / I'm in love with the sky” – énekelte már a Kelly Family is. Kosztolányi (és Babits) esélyei ezért csökkennek.

(Bef.) Könyve 37. oldalán Szegedy-Maszák Mihály a következőt idézi Kosztolányitól: „Egy viruló egészséges fiatalembernek szívesen a szemébe mondom, hogy kissé sápadt, s a fogazata elhanyagolt. Hasonlóan vagyok egy remekművel is. Kipécézem legkisebb hibáit, és szenvedélyesen dühöngve szidom órák hosszat. Ha ezt egy avatatlan hallja, azt hiheti, hogy az egészet elvetem és ócsárolom. / Mű műveljek azonban, amikor egy fércművet raknak elé, s szerzője azzal a kétségbeesett rimázkodással kérdezősködik felőle, mint kedves halálos betegjeikről a rokonok, akik már tudják az igazságot, csak félnek tőle, s minthogy képtelenek az önállatásra is, tőlem várják, hogy hamis vigasztalással áltassam őket. / Az ilyen munkát csak dicsérni lehet és szabad. A haldoklóknak mindig azt mondom, hogy kitűnő színben vannak, s hozzátartozóinknak, ha kell, meg is esküszöm erre.” Nos, ha nem is szenvedélyesen dühöngve, de talán eleget szidtam az IRODALMI KÁNONOK-at ahhoz, hogy kiderüljön, kitűnő könyvnek tartom.

Róla szóló kritikám egyik összefoglalásaként azt írhatnám: érvelése olykor túlságosan is képlékeny, óvatossága ellenére is tendenciózus, dokumentációja, példaanyaga ennek megfelelően olykor kétes érvényű vagy/és szelektív. Általában teljesen koherens az elméleti alapállás, az elemzés és az értékelés, ám olykor – és leginkább épp az IRODALMI KÁNONOK csúcsán álló Kosztolányi esetében – ellentmondásos, ad hoc, vagy kifejtetlen a kapcsolatuk. Ez az össze (nem) függés arra enged következtetni, hogy a poétikai-esztétikai vizsgálaton, a nyelv-, szubjektum- és ismeretelméleti vizsgáztatáson túlmenően még más kritériumok is szerepet játszanak egy szöveg vagy szerző megítélésében. Amikor az ideológiai-politikai szempontból mindig logikusnak tűnő értékítélet (szemben a stílus alapvetően megértő tónusával, puhaságával) *annyira kemény*, a nyílt ideológiai-politikai önreflexió hiánya *annyira látványos*, akkor az ilyen jellegű kritériumok meghatározó szerepére biztos tippelhetünk.

Farkas Zsolt

CANTÓK NEW YORKBÓL ÉS DUNAKESZIRŐL

Baránszky László: *Kosztolányi húga*
Jelenkor, Pécs, 1998. 71 oldal, 880 Ft

Baránszky László versei és Veszelszky Béla festményei között e sorok írója sok rokon vonást érez. Nem a műzsák „testvériségét” kívánjuk ezzel felhozni – ez a meglátás többet is, kevesebbet is jelez. Hozzásegít viszont talán emez esztétikai párhuzam a hosszú emigráció után visszahonosodott költő negyedik verskötetének elemző mérlegeléséhez, Baránszky László lírai munkájának alkalmi felméréséhez.

Veszelszky festészetében ugyanis sok tekintetben a Baránszky-poézissal azonos jelleggel jelenik meg a művészi „anyag” – porózusan, szórطان. Ugyanakkor összekapcsolja őket, hogy mindketten intenzív személyességgel, önálló módon kamatoztatják, viszik

tovább a klasszikus (ennek egyedi „izmusai”-tól függetlenül tetsző) „avantgárd” ábrázolás de- és rekonstruktív módszereit. A módszer, a kivitel piktorális és költői következményei – természetesen – alapvetően mások. Baránszky-nál inkább lágy, összességében elégius tónusú textuális montázs elve érvényesül.

Költőnk a versek hálóját vibrálónak, kavargónak ható elemi motívumok („pontok”) sűrűjébe meríti. Ez adja meg új, finom kötetében az értékek alapját. Nála is, akárcsak Veszelszky Bélánál, a művek textúrája csak felületileg hat az emberre kaotikusan, a töredezettség benyomásával: a KOSZTOLÁNYI HÚGA szövegei végső soron egy transzcendens rend vágya, nosztalgijára felé sodornak, és – bár sok elengedettséggel lágyítja a szerző a folyamatot – valamely különös poétikai egész felé mutatnak. Ez – úgy tűnik – valóban a modernitás, az egykori oly provokatív avantgárd klasszicizálódásának egyik esete.

Noha e törekvés megjelenik a „Medence” különböző helyein élő magyar poéták körében is, ám különösen jellemzőnek tűnik az *Arkánium* (USA–Kanada) alapító költőinek (András Sándor, Baránszky László, Kemenes-Géfin László, Bakucz József) körében, akik az úgynevezett Újvilágban lettek jeles költők, poeta doctusok. És akik az elmúlt évtizedek amerikai költészetének hatásait is igen érdekesen abszorbeálták.

Szerzőnk azonban nemcsak költő, hanem művészettörténész is, a (modern) képi formák professzionális szakembere is, így aligha véletlen, hogy még e Veszelszky-típusú formálási módra utaló reflexióra is akad példa a kötet egyik helyén: „*volna talán képtelen kép... pontok pontok pontok*” (XII.).

A KOSZTOLÁNYI HÚGA római számokkal jelölt költeményekből, „verstáblákból” épül fel (erre a fogalomra még visszatérünk), melyeknek egy „kódával” kiegészített negyvenhárom egysége két ciklust képez (NEW YORK, DUNAKESZI). A javarészt félhosszú, központosítás nélküli „szövegversek” sorai szélesek, és – meglátásunk szerint – nem a szótagszámok vagy a verslábak szerint vannak kiszabva (bár időnként dallamfoszlányok is áttörnek a szövegfolyamat sima nyersségén), hanem a tematikusan is meg-megjelenő számítógépes szövegszerkesztés adott *n*-száma adja ki a sort, a sorvéget; a lendület, a ritmus nála na-